

povlačenje Grupe armija „E“, ali centralno mesto poglavlja predstavlja balistička pobuna koja je svoja žarišta imala i van područja Kosova i Metohije. Jedan od rezultata pobune bilo je masovno dezertiranje Albanaca iz partizanskih jedinica. Zbog pobune „tako velikog obima“ koja je „predstavljala jedinstven slučaj u Drugom svetskom ratu i posle njega“, uvedena je februara 1945. Vojna uprava, kao organ vojne i državne vlasti na Kosovu i Metohiji. Snažnijim udarima i jasnijom organizacijom novoformirana vlast uspjela je da slomi pobunu do sredine 1945, likvidirajući u međuvremenu vodeće baliste, među kojima Adema Vocu, Šabana Polužu i druge.

Na kraju knjige u kratkom desetom poglavlju *Političke prilike na Kosovu i Metohiji nakon uspostavljanja komunističkih vlasti* autor analizira uređenje Kosova i Metohije u mesecima posle oslobođenja, ističući da su kod većina Albanaca – članova KPJ istovremeno postojale i nacionalističke težnje. U drugom odeljku opisan je rad Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, odnosno njenog ogranka – Oblasne komisije za Kosovu i Metohiju koja u kratkom trajanju svog rada „nije mogla da donese bilo kakvo rešenje, posebno ne u vezi sa albanskim zločinima na Kosovu i Metohiji što su i bili najmasovniji na tom području“.

Bavljenje temom ratnih zločina uvek je predstavljalo delikatan i nezahvalan posao. Pored stalne komparacije različitih istorijskih izvora, autor mora dobro da vlada statistikom, geografijom, antropologijom, etnologijom itd. S tim u vezi, Nenad Antonijević u svom delu *Kosovo i Metohija 1941–1945. godina – ratni zločini* uspešno izlazi na kraj sa problematikom koju čine ratni zločini, stvarajući preglednu i iscrpnu monografiju. Iako su određeni delovi knjige kod nekih autora bili predmet analize i ranije, autor iznosi dosta novih podataka, pa je na takav način stvoren „ugaoni kamen“ i nezabilazno štivo u daljem proučavanju ratnih zločina na Kosovu i Metohiji.

Boris Tomanić

Славиша Перић, СРПСКИ ДОБРОВОЉАЧКИ КОРПУС 1941–1945, Београд/Смедерево, приватно издање аутора, 2018, 402.

Malo je do te mere kontroverznih ličnosti u srpskoj istoriji kao što je Dimitrije Ljotić. Od poziva da mu se podigne spomenik u Smederevu, do protesta zbog parastosa koji mu je služen

u novosadskoj crkvi 2017. godine, Dimitrije Ljotić je nakon više od 70 godina od pogibije u saobraćajnoj nesreći i dalje predmet dubokih polemika i sporenja u srpskom društvu. U celokupnom korpusu pitanja vezanih za njegov život i rad svojom važnošću ističe se, između ostalog, delovanje oružane formacije koja je formirana uglavnom od njegovih pristalica i koja je, iako neformalno, bila pod njegovom komandom – Srpskog dobrovoljačkog korpusa (SDK).

Srpski dobrovoljački korpus je naslov knjige Slaviše Perića objavljene 2018. godine kao privatno izdanje autora. Autor se opredelio za istraživanje ove teme smatrajući da je potreban nov i objektivan pogled na ovu vojnu formaciju. O SDK je, shodno njegovoj važnosti, do sada ipak pisano, doduše uglavnom sa jasnih ideoloških pozicija. Među brojnim delima o Drugom svetskom ratu nastalim u SFRJ u kojima je obrađivan i SDK, ističe se knjiga Mladena Stefanovića *Zbor Dimitrija Ljotića* (Beograd: Narodna knjiga, 1984) u kojoj je preko polovine teksta posvećeno ovoj jedinici. Takođe, angažman Srpskog dobrovoljačkog korpusa bio je predmet i ravnogorske kritike (Predrag Ivanović, *Ko su Ljotićevci?* (Čikago: Srpskog književno udruženje, 1954); Nikola Kosić, *Ljotićevci i kragujevačka tragedija* (Vindzor: Avala, 1968). Nasuprot njima, u zborniškoj emigraciji objavljen je niz spomenica SDK i drugih knjiga u kojima se ova vojna formacija izrazito apologetski slika. U ovom nizu kvalitetom se izdvaja zbornik nemačke građe nastao sa ciljem da se opovrgnu tvrdnje da je SDK u bilo kom trenutku integrisan u SS (Borivoje Karapandžić, *Srpski dobrovoljački korpus bio je srpska vojska u službi srpskog naroda i otadžbine* (Beograd/Klivlend: Svetosavska književna zajednica, 2002). Pored ideološki determinisane historiografije, poslednjih decenija napisano je i nekoliko objektivnijih studija o Srpskom dobrovoljačkom korpusu (Momcilo Dobrich, *Belgrade's Best: The Serbian Volunteer Corps 1941–1945* (Bayside: Axis Europa Books, 2000); Bojan Dimitrijević, *Vojaska Nedićeve Srbije 1941–1945* (Beograd: Službeni glasnik, 2016)). Uprkos svemu napisanom, moramo se složiti sa Perićevim tvrdnjem da i dalje postoji niz otvorenih pitanja vezanih za aktivnost Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

Studija *Srpski dobrovoljački korpus 1941–1945* zasnovana je na obimnom istraživanju, uglavnom u Vojnom arhivu, ali i u nizu drugih ustanova (Istorijskom arhivu u Smederevu, Istorijskom arhivu u Čačku, Istorijskom arhivu

u Šapcu, Narodnom muzeju u Leskovcu, Narodnom muzeju Toplice i Muzeju u Smederevu). Autor, nažalost, nije konsultovao građu Bezbednosno-informativne agencije dostupnu u Arhivu Srbije i Istorijskom arhivu Beograda. U ovim ustanovama pohranjeni su brojni izvori, pogotovo elaborati Milisava Grujića, koji bi doprineli boljem razumevanju teme istraživanja. Nedostatak ove građe, međutim, ne predstavlja nepremostivu prepreku.

Delo je pomalo atipično organizovano, jer pored predgovora, uvoda, zaključka, indeksa i spiska izvora i literature ima 13 neravnomernih poglavlja, od kojih neka imaju svega tri stranice, a dva poglavlja više od 100 strana. Takođe, autor se nije držao jasnog organizacionog principa prilikom pisanja knjige. Tako je izlaganje na prvih 260 strana podeljeno po organizacionim jedinicama SDK (odredima, kasnije bataljonima i pukovima), pri čemu je svakom od delova posvećeno posebno potpoglavlje. Nakon toga nižu se poglavlja u kojima autor tretira SDK u celini (aktivnost dobrovoljačkih jedinica u Sremu, plan o objedinjavanju nacionalnih snaga u Sloveniji), poglavlja u kojima piše o nekoliko pukova SDK (akcije drugog, trećeg i četvrtog puka SDK od 11. aprila do 1. maja 1945) i poglavlja u kojima se autor bavi opštim pitanjima odnosa SDK prema nekoj od zaraćenih strana (SDK i general Milan Nedić, SDK i ravnogorski pokret). Ovakva struktura u izvesnom smislu otežava čitanje i izlaganje se na momente teško prati.

Nedostaci knjige se, međutim, mogu posmatrati i kao njene prednosti shodno uglu gledanja. Primera radi, knjiga je apsolutno lišena šireg konteksta dešavanja u okupiranoj Srbiji, ali je upravo to omogućilo autoru da veoma detaljno uđe u organizacioni sastav SDK i opiše borbe u kojima je učestvovao. Nedostatak konteksta ilustruje i uvod od svega pet stranica, kao i to da se druge zaraćene strane pominju samo kada se opisuje neka od borbi SDK. S druge strane, autor je dao iscrpan prikaz komandnog kadra SDK, kao i opis svih značajnijih bitaka i čarki koje su vođene. Opisi su najčešće praćeni spiskovima poginulih i ranjenih dobrovoljaca. Imenski registar omogućava čitaocu da pronađe podatke o službi i eventualnom ranjavanju ili pogibiji nekog od pripadnika SDK.

Najveći domet knjige jeste to što je Perić na ubedljiv način pokazao koliko je saradnja između SDK i JVuO u Srbiji bila iznuđena prilikama i u svojoj srži iluzorna. Iz izlaganja

se može shvatiti koliko je duboko bilo nepoverenje između ove dve formacije. Antikomunizam, koji su i jedni i drugi delili, nije mogao da ih spoji do kraja, niti da ih privoli na istinsku saradnju. Takođe, autor je ispravno istakao značaj verskog faktora u Srpskom dobrovoljačkom korpusu. U studiji su opisane aktivnosti sveštenika i bogoslova (listom predratnih članova Zbora) koji su prišli SDK.

Studiji, nažalost, nedostaje poglavlje Srpski dobrovoljački korpus i Jevreji, u kojem bi se na osnovu arhivskih izvora dao odgovor na do danas kontroverzno pitanje o ulozi SDK kao i drugih kolaboracionističkih organa u Holokaustu u okupiranoj Srbiji. Takođe, autor na momente previše „veruje“ zboraškoj publicistici, što dovodi do kontroverznih zaključaka. Sledeći Borivoja Karapandžića, primera radi, on preuveličava značaj kontakata koji su pred sam kraj rata ostvareni sa generalom Vlasovom, navodeći da je postignut zajednički dogovor o borbi u Sloveniji. Međutim, general Mušicki je na saslušanju demantovao takve tvrdnje, rekavši da je ta epizoda imala samo „jeftin propagandni značaj i karakter“ (Zapisnik sa saslušanja Koste Mušickog 16. 2. 1946, Istorijski arhiv Beograda). Uz to, ponovno izdanje ove studije zahtevalo bi ozbiljniju lekturu, zbog velikog broja ortografskih grešaka.

Posmatrano u celini studija Slaviše Perića, uprkos navedenim nedostacima, predstavlja doprinos istraživanju Srpskog dobrovoljačkog korpusa i čini nezaobilazno štivo za istraživače istorije kolaboracije u Srbiji i širu javnost zainteresovanu za ovu tematiku.

Rastko Lompar

Милорад Екмечић, ПЕЧАТ МИЉОРАДА ЕКМЕЧИЋА, Београд, Новости, 2018, 269.

U izdanju Novosti u velikom tiražu objavljena je knjiga *Pečat Milorada Ekmečića*. U knjizi se posle predgovora Emira Kusturice nalazi poglavlje „Srbi u agoniji Federativne Jugoslavije 1945–1992“ u potpunosti preuzeto iz kapitalnog dela *Dugo kretanje između klanja i oranja: istorija Srba u novom veku 1492–1992*. Odabir Kusturice za predgovor svakako nije išao linijom stručnosti, već linijom politike. Takođe, treba imati u vidu i uticaj na tiraž koje Kusturićino ime kao pisca predgovora sa sobom nosi.

U vrtlogu istorijskih zbivanja, čiji ne samo da je bio istraživač i posmatrač već i akter,